

6

Een globaliseringsscheidslijn?

JOSJE DEN RIDDER, IRIS GLAS EN PAUL DEKKER

6.1 Tegenstellingen over globaliseringskwesties

Het afgelopen decennium, eigenlijk sinds de opkomst en het electorale succes van Pim Fortuyn in 2002, is er veel aandacht voor een tegenstelling op wat politicologen wel de ‘culturele dimensie’ noemen (o.a. Pellikaan et al. 2003, 2007; Aarts en Thomassen 2008). Kriesi beschrijft deze tegenstelling als een conflict tussen ‘integratie en demarcatie’: tussen enerzijds voorstanders van internationale multiculturele vervlechting en anderzijds voorstanders van nationale afbakening (Kriesi et al. 2008, 2012; zie ook hoofdstuk 3). Hij noemt dit een ‘globaliseringsconflict’. Globalisering leidt tot een toename van de economische, culturele en politieke competitie, die niet voor iedereen hetzelfde uitpakt. Sommigen kunnen er van profiteren (de ‘winnaars’), anderen hebben er onder te leiden of percipiëren de ontwikkelingen als een verlies van oude zekerheden en identiteiten (de ‘verliezers’). Deze winnaars en verliezers hebben niet alleen andere maatschappelijke uitgangspunten, maar zouden door dat verschil in positie ook andere opvattingen hebben over kwesties die raken aan de toegenomen competitie en diversiteit, zoals immigratie, integratie, Europese eenwording en economisch liberalisme (o.a. Grande en Kriesi 2012; Höglinger et al. 2012, zie hoofdstuk 3). Deze inhoudelijke verschillen manifesteren zich onder andere bij verkiezingen. Bij de verkiezingen voor het Europees Parlement op 22 mei 2014 zou er een tegenstelling zijn tussen hogeropgeleiden, die baat hebben bij de EU en voorstander zijn van de EU, en ‘buitenstaanders’ en ‘cynici’, die zich benadeeld voelen en zich tegen de EU keren (aldus Martin Sommer in *de Volkskrant*, 23 mei 2014).

In dit hoofdstuk staan de meningsverschillen en tegenstellingen over dit globaliseringsconflict centraal. Kriesi introduceerde de opkomst en aard van deze dimensie al uitgebreid in hoofdstuk 3 op basis van onderzoek onder kiezers en partijen in West-Europese landen. Hij schreef dat de manifestatie en aard van de tegenstelling per nationale context verschilt. Het doel van dit hoofdstuk is om het bestaan, de aard en de scherpte van een eventuele globaliseringsscheidslijn in

Nederland verder te exploreren. De centrale vraag is: *lopen er tegenstellingen over globaliseringskwesties door de Nederlandse samenleving, hoe kunnen we die tegenstellingen karakteriseren en hoe scherp zijn ze?* Concreet zullen we ons daarbij richten op de manifestatie van *publieke* verschillen of tegenstellingen over globaliseringskwesties in Nederland op één punt in de tijd (2013).¹ We gebruiken daarvoor het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB), een kwartaalonderzoek dat met gesloten en open enquêtevragen opvattingen en houdingen van Nederlanders over maatschappij en politiek in kaart brengt.²

We beantwoorden de centrale vraag in een aantal stappen. In de eerste plaats kijken we hoe Nederlanders denken over kwesties die samenhangen met globalisering (hier verder aan te duiden als ‘globaliseringskwesties’) en in hoeverre men hierover van mening verschilt (§ 6.2). Om inzicht te krijgen in de aard van die verschillen, gaan we vervolgens na hoe het debat over deze kwesties wordt gevoerd. Hoe onderbouwen mensen hun mening en *framen* ze dit debat op dezelfde manier? Dit doen we aan de hand van open antwoorden op enquêtevragen (§ 6.3). De aard van het debat brengen we in kaart door te kijken in hoeverre opvattingen over globaliseringskwesties overlappen met opvattingen over andere maatschappelijke en politieke kwesties (§ 6.4). Gaat het hier puur om meningsverschillen over globaliseringskwesties of is er, zoals wel wordt gesuggereerd, een algemener verschil in onbehagen over Nederland (zie Elchardus 2008; Dekker en Den Ridder 2011; zie ook hoofdstuk 5). Om te bepalen wat de scherpste van deze tegenstellingen is, delen we tot slot Nederlanders op basis van hun opvattingen in groepen in en gaan we na of die van elkaar verschillen in sociale positie en gedrag (§ 6.5).

6.2 Meningsverschillen over globaliseringskwesties

In de enquête van het COB zijn vier stellingen opgenomen over de door globalisering toegenomen competitie en diversiteit: één over de Europese Unie (EU), twee over immigranten en één over open grenzen. Hoe denken Nederlanders over deze kwesties en verschillen de meningen hierover?

Een grote groep (39%) is het eens met de stelling dat Nederland een prettiger land zou zijn als er minder immigranten zouden wonen, maar er zijn eveneens grote groepen die het met de stelling oneens zijn (31%) of een neutrale positie innemen (27%). Hoewel de grootste groep Nederland prettiger zou vinden met minder immigranten, vindt tegelijkertijd 41% dat de aanwezigheid van

---

1 We gebruiken vooral gegevens uit 2013, omdat we voor dit jaar vier kwartaalmetingen hebben over relevante stellingen. Door vier kwartalen samen te nemen, hebben we bovendien voldoende respondenten om uitsplitsingen te maken en de achtergronden van een eventuele tegenstelling in kaart te brengen.

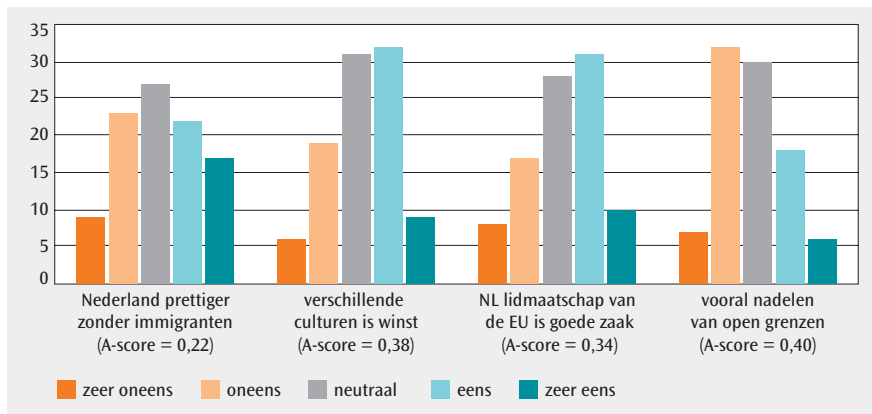
2 Zie voor meer informatie over het COB op www.scp.nl/Publicaties/Terugkerende_monitors_en_reeksen/Continu_Onderzoek_Burgerperspectieven.

verschillende culturen een aanwinst is voor de samenleving. Maar ook dit is geen meerderheid: 26% is het met deze stelling oneens, 31% neemt een neutrale positie in. Over het Nederlandse lidmaatschap van de EU is de grootste groep positief: 42% is het eens met de stelling dat het lidmaatschap een goede zaak is. Maar ook hier geldt: 25% is het daarmee niet eens en 28% is neutraal. 39% wijst de stelling af dat het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van de economie vooral nadelen heeft, 30% is neutraal en 24% is het wel met de stelling eens.

Wat opvalt is dat er bij geen van deze stellingen ruime meerderheden zijn. In figuur 6.1 zien we hoe de spreiding van opvattingen over deze kwesties precies is. Per kwestie is ook de zogenaemde *Agreement-score* (A-score) opgenomen, die aangeeft hoe eensgezind men over de betreffende stelling in. De A-score wordt gebruikt bij ordinale schalen en loopt van -1 tot +1. Een score van +1 duidt op volledige eensgezindheid, een score van 0 op verdeeldheid (alle posities op de schaal zijn gelijkelijk bezet), een score van -1 op maximale polarisatie (Van der Eijk 2001). De aangetroffen A-scores van 0,22 - 0,40 duiden op relatieve verdeeldheid over deze kwesties, al is – op het niveau van de bevolking als geheel – van polarisatie geen sprake. Nederland is ver verwijderd van een situatie waarin er zonder tussengroepen twee grote blokken zijn met diametraal tegenovergestelde opvattingen.

Figuur 6.1

Stellingen over globaliseringskwesties, bevolking van 18 jaar en ouder, 2013 (in procenten)^a

a Resp. 3%, 2%, 5% en 7% vult 'weet niet' in, deze antwoorden zijn in deze figuur niet opgenomen. A-score = Agreement score (berekend zonder weet niet).

Bron: COB 2013/1-4

In het geval van een 'globaliseringsconflict' of een 'globaliseringsscheidslijn' zouden opvattingen over de globaliseringskwesties sterk met elkaar moeten

samenhangen. Er zouden dan mensen zijn met een ‘open’ houding tegenover de EU en immigratie (voorstanders van culturele vervlechting) en mensen met een ‘gesloten’ houding (voorstanders van nationale afbakening).³ Uit een principaalcomponentenanalyse blijkt inderdaad dat de vier stellingen samenhangen en één component vormen (tabel 6.1). Als we de vier stellingen samenvoegen tot één dimensie blijkt wederom geen polarisatie, maar een grote spreiding van opinies. Er zijn mensen met een meer of minder open houding tegenover de globaliseringskwesties, mensen met een meer of minder gesloten houding en mensen met vooral neutrale posities. In paragraaf 6.5 bespreken we *wie* van mening verschillen over deze kwesties, maar eerst bekijken we de *aard* van de meningsverschillen.

Tabel 6.1

Principaalcomponentanalyse van stellingen over globaliseringskwesties, bevolking van 18 jaar en ouder, 2013^a

	ladingen
‘Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen.’	0,82
‘De aanwezigheid van verschillende culturen is winst voor onze samenleving.’	-0,81
‘Het Nederlands lidmaatschap van de EU is een goede zaak.’	-0,75
‘Mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van onze economie.’	0,75
verklaarde variantie	61%
N	4.865

a De categorie ‘weet niet’ is samen genomen met de neutrale categorie.

Bron: COB 2013/1-4

6.3 Perspectieven op globaliseringskwesties

Waar het globaliseringsconflict precies over gaat, kan per nationale context verschillen (vgl. hoofdstuk 3). De aard van de meningsverschillen brengen we op twee manieren in kaart. We kijken eerst naar de manier waarop mensen praten over de EU, immigratie en open grenzen. In paragraaf 6.4 kijken we of en hoe globaliseringskwesties in verband worden gebracht met andere politieke opvattingen en houdingen.

3 We hanteren in het vervolg van dit hoofdstuk de termen ‘open’ en ‘gesloten’, uiteraard zonder daarmee een waardeoordeel uit te spreken.

Waar gaat het debat over de globaliseringskwesties precies over? Grofweg onderscheidt Kriesi in navolging van zijn collega's Höglinger et al. (2012) twee invalshoeken of *frames*: een economische en een culturele. Vanuit een economische logica staan economische voor- of nadelen centraal en gaat de discussie bijvoorbeeld over de voor- of nadelen voor de Nederlandse economie, of over werkgelegenheid. Vanuit een culturele logica spelen argumenten mee die aan identiteit gerelateerd zijn en gaat het debat bijvoorbeeld over Nederland als cultureel onderdeel van een grotere wereld of over verlies van identiteit. Naast deze twee hoofdframes onderscheiden Kriesi en collega's ook nog de utilitaire logica, waarin het debat wordt gevoerd op basis van pragmatische niet-economische voor- en nadelen (zie bijlagetabel B6.1 voor een overzicht van argumenten). De vraag is nu of het maatschappelijke debat in Nederland over globaliseringskwesties hoofdzakelijk een economische of culturele invalshoek heeft.

Höglinger et al. (2012: 233-237) analyseren het debat onder politieke actoren en verwachten dat de invalshoek zal afhangen van het type vraagstuk en het type actor. Ze verwachten dat bij immigratievraagstukken vooral de culturele logica dominant zal zijn, dat bij vraagstukken over economisch liberalisme de economische logica dominant is en dat bij de kwestie van Europese integratie beide logica's een rol spelen. Daarnaast verwachten ze dat actoren met een gesloten houding vaak culturele *frames* gebruiken en actoren met een open houding vaker economische *frames* (Höglinger et al. 2012: 230). Voor de publieke opinie kunnen we dezelfde verwachtingen formuleren.

Om zicht te krijgen op hoe mensen denken en praten over globaliseringskwesties en welke *frames* zij gebruiken, gebruiken we antwoorden op open vragen. In het COB is respondenten gevraagd hun antwoord op stellingen over de EU, immigratie en open grenzen toe te lichten.⁴ We hebben geprobeerd de gebruikte argumenten zo veel mogelijk te groeperen in de door Höglinger et al. gehanteerde *frames*.⁵ Dit bleek echter niet altijd mogelijk omdat veel mensen argumenten gebruiken waarin geen expliciet *frame* aanwezig is of waarin *frames* door elkaar heen lopen. Bij de analyse van de open antwoorden is het overigens goed om te bedenken dat het hier om spontane antwoorden gaat, terwijl men bij gesloten vragen kiest uit enkele antwoordmogelijkheden. Daarom zijn hier de percentages kleiner dan bij gesloten vragen.

---

4 Voor de vraag over de EU en immigratie analyseren we open antwoorden uit COB 2013|3. Voor de vraag over open grenzen analyseren we open antwoorden uit COB 2010|3. Deze open antwoorden zijn beschreven in de betreffende kwartaalberichten, maar zijn nog niet eerder gecodeerd.

5 De antwoorden op de toelichtingsvragen over de drie globaliseringskwesties zijn doorgelezen. Op basis daarvan is een codeerschema opgesteld en zijn de open antwoorden gecodeerd door twee codeurs. Over de twijfelgevallen is overlegd. De codeerschema's zijn opgenomen in bijlage B6.1.

Immigratie: voor- en tegenstanders eensgezind over ‘aanpassen’

In de discussie over de stelling dat Nederland een prettiger land zou zijn met minder immigranten, worden zowel culturele als economische argumenten gebruikt (tabel 6.2). Zoals Höglinger et al. verwachten, hebben culturele argumenten de overhand. Veel mensen met een open houding zien immigranten als een (culturele) verrijking:

Het komt de diversiteit en het wederzijds begrip ten goede als er een goede mix is van culturen. (man, 19 jaar, hogeropgeleid).

We worden er rijker van om meer over andere culturen te leren, het voegt wat toe aan onze samenleving. (vrouw, 55 jaar, hogeropgeleid)

Een veelgebruikt argument bij zowel mensen met een gesloten als mensen met een open houding, is dat immigranten zich moeten aanpassen aan de Nederlandse cultuur en, in het verlengde daarvan, het argument dat de overheid zich daar meer op zou moeten richten:

Immigranten geven kleur aan de maatschappij, mits zij ook de normen en waarden van het land respecteren en zich willen aanpassen. (man, 61 jaar, hogeropgeleid, open houding)

Ik heb er op zich geen problemen mee dat er mensen van buiten Nederland hier wonen en werken maar dan moeten ze zich wel willen aanpassen aan de Nederlandse wetten, plichten en gebruiken. (vrouw, 48 jaar, middelbaar opgeleid, gesloten houding)

Anders dan mensen met een open houding gebruiken mensen met een gesloten houding vaker economische argumenten: immigranten maken misbruik van voorzieningen en zorgen voor oneerlijke arbeidsconcurrentie.

Buitenlandse groepen lachen de werkende Nederlander die iedere morgen om 5 uur opstaat om naar zijn werk te gaan uit. Sommige buitenlandse groepen maken met succes misbruik van sociale voorzieningen, de overheid durft niet op te treden, ze laten alles op hun beloop. (man, 49 jaar, lageropgeleid)

Door de hoeveelheid immigranten wordt er een groot deel van het werk uitgevoerd door deze groep. Meer Nederlanders [raken] dus werkeloos doordat deze vaak veel goedkopere arbeidskrachten hun plaats innemen. (man, 53 jaar, lageropgeleid)

Mensen met een gesloten houding noemen naast specifiek economische of culturele nadelen ook een ander nadeel: de toename van criminaliteit en overlast.

Het grootste gedeelte van de immigranten zijn uitkeringstrekkers en criminelen. Weg ermee! (man, 23 jaar, lageropgeleid)

Er wordt te goed voor deze mensen gezorgd, dit gaat ten koste van inwoners eigen land! (vrouw, 38 jaar, lageropgeleid)

Tabel 6.2

Argumenten voor en tegen de komst van immigranten^a, bevolking van 18 jaar en ouder, 2013/3 (N = 195)

‘Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen’			
	oneens	neutraal	eens
economisch	<ul style="list-style-type: none"> • economische voordelen / doen werk dat wij niet willen doen (13%) 	<ul style="list-style-type: none"> • economische nadelen (banen inpikken, oneerlijke concurrentie) (15%) • economische voordelen / doen werk dat wij niet willen doen (6%) 	<ul style="list-style-type: none"> • maken misbruik sociale voorzieningen (28%) • economische nadelen (banen inpikken, oneerlijke concurrentie) (25%)
cultureel	<ul style="list-style-type: none"> • zijn (culturele) verrijking (52%) • maar: immigranten moeten zich aanpassen (16%) • immigranten horen (historisch gezien) bij Nederland (8%) 	<ul style="list-style-type: none"> • immigranten moeten zich aanpassen (19%) • zijn (culturele) verrijking (13%) • Nederland raakt vol (6%) 	<ul style="list-style-type: none"> • immigranten moeten zich aanpassen (24%) • Nederlanders gaan voor / eerst voor eigen volk zorgen (11%) • aanwezigheid tast NL identiteit en cultuur aan / immigranten horen hier niet (10%) • Nederland raakt vol (7%)
overig utilitair		<ul style="list-style-type: none"> • zorgen voor criminaliteit / overlast (15%) 	<ul style="list-style-type: none"> • zorgen voor criminaliteit / overlast (24%)

Vervolg Tabel 6.2

Argumenten voor en tegen de komst van immigranten^a, bevolking van 18 jaar en ouder, 2013/3 (N = 195) (vervolg)

‘Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen’			
	oneens	neutraal	eens
overig	<ul style="list-style-type: none"> • immigranten zijn niet het probleem, het gaat om integratie / fout van de politiek (16%) • groep niet over één kam scheren (8%) 	<ul style="list-style-type: none"> • groep niet over één kam scheren (19%) • zowel voor- als nadelen (17%) • immigranten zijn niet het probleem, het gaat om integratie / fout van de politiek (13%) 	<ul style="list-style-type: none"> • persoonlijk slechte ervaringen (6%) • groep niet over één kam scheren (10%) • immigranten zijn niet het probleem, het gaat om integratie / fout van de politiek (8%)

a Leesvoorbeeld: 13% van de mensen die het oneens is met de stelling noemt als argument dat immigranten economische voordelen met zich meebrengen. Mensen kunnen in hun toelichting meerdere argumenten gebruiken.

Bron: COB 2013/3

EU: Voordelen economisch, nadelen economisch én cultureel

Bij de vraag over het Nederlandse EU-lidmaatschap gebruiken mensen met een open houding voornamelijk economische *frames* (zie tabel 6.3). Zij vinden dat Nederland door Europese samenwerking (economisch) sterker staat, dat het lidmaatschap goed is voor onze economie of dat Nederland te klein is om economisch zelfstandig op te treden. Er is ook een groep die alleen meldt dat Nederland baat heeft bij het lidmaatschap, maar niet aangeeft op welke manier. Deze groep is hier gecodeerd onder ‘overig utilitair’, maar het is goed mogelijk dat men het impliciet ook over economische voordelen heeft. Enkele voorbeelden van dit soort economische argumenten:

Nederland is een transportland. Zonder gemakkelijke handel met onze buurlanden loopt Nederland een hoop inkomsten mis of nemen de kosten sterk toe. De EU vereenvoudigt internationale handel sterk waar Nederland zijn voordeel van heeft. (man, 30 jaar, hogeropgeleid)

Nederland is maar een klein landje, van oudsher hebben we door samenwerking en handel veel weten te bereiken. Meer EU betekent meer mogelijkheden en meer samenwerking. Hiermee kunnen we meer weten te bereiken en onszelf in

een goede onderhandelingspositie stellen ten opzichte van ander machten zoals China of de vs. (man, 24 jaar, hogeropgeleid)

Mensen met een gesloten houding gebruiken zowel economische als culturele frames. Het meest genoemde argument is cultureel van aard: men wijst op Brusselse bemoeienis en het verlies van soevereiniteit, een onderwerp waar voorstanders zich niet over uitlaten. Het argument van soevereiniteitsverlies gaat vaak gepaard met economische argumenten. De meest genoemde argumenten zijn dat de EU Nederland te veel geld kost (Nederland draait op voor wanbeleid in andere landen) en dat het lidmaatschap van de EU (daardoor) slecht is voor de Nederlandse economie en de werkgelegenheid.

Ik zie er op het moment niet echt de voordelen van in, sinds dat we lid zijn van de EU is het alleen maar minder gegaan met de economie. En daarbij vind ik dat de EU zich te veel met binnenlandse aangelegenheden bemoeit!!!!!!!!!!!! (man, 36 jaar, middelbaar opgeleid)

Hoe meer wij het braafste jongetje van de klas willen zijn wat betreft Europa, hoe meer wij moeten inleveren en er niets voor terug krijgen. Puntje bij paaltje hebben alleen Duitsland en Frankrijk het voor het zeggen en is Nederland de melkkoe. Alle Oostbloklanden leveren intussen goedkopere werkkrachten en de Nederlandse economie loopt leeg. (vrouw, 49 jaar, middelbaar opgeleid)

Tabel 6.3

Argumenten voor en tegen het Nederlandse EU-lidmaatschap, bevolking van 18 jaar en ouder, 2013/3 (in procenten; N = 197)

'Het Nederlands lidmaatschap van de EU is een goede zaak'			
	oneens	neutraal	eens
economisch	<ul style="list-style-type: none"> • EU kost te veel; te veel geld naar andere landen (38%) • lidmaatschap heeft economische nadelen: slecht voor economie of werk (15%) • de economische verschillen tussen landen zijn te groot (8%) • lidmaatschap gaat ten koste van gewone mensen hier (5%) 	<ul style="list-style-type: none"> • economische nadelen (slecht voor economie of werk) (18%) • EU kost te veel; te veel geld naar andere landen (15%) • lidmaatschap gaat ten koste van gewone mensen hier (4%) 	<ul style="list-style-type: none"> • samen sta je (economisch sterker (30%) • lidmaatschap heeft economische voordelen: goed voor economie of werk (27%) • NL is te klein; heeft andere landen nodig (21%) • goed om andere (zwakke) landen te helpen (5%)

Vervolg Tabel 6.3

Argumenten voor en tegen het Nederlandse EU-lidmaatschap, bevolking van 18 jaar en ouder, 2013/3 (in procenten; N = 197)

‘Het Nederlands lidmaatschap van de EU is een goede zaak’			
	oneens	neutraal	eens
cultureel	<ul style="list-style-type: none"> soevereiniteit: niets meer te zeggen in eigen land / bemoeienis Brussel (47%) culturele verschillen zijn te groot (5%) 	<ul style="list-style-type: none"> soevereiniteit: niets meer te zeggen in eigen land / bemoeienis Brussel (13%) 	<ul style="list-style-type: none"> NL hoort bij de EU (4%)
overig utilitair	<ul style="list-style-type: none"> lidmaatschap heeft nadelen (algemeen of overig) (13%) 	<ul style="list-style-type: none"> lidmaatschap heeft voordelen (algemeen of overig) (9%) 	<ul style="list-style-type: none"> lidmaatschap heeft voordelen (algemeen of overig) (17%) problemen zijn alleen gezamenlijk op te lossen (7%) meedoen is meepraten (5%)
overig	<ul style="list-style-type: none"> negatief over NL politiek (7%) NL is altijd haantje de voorste (7%) 	<ul style="list-style-type: none"> noemt goede en slechte kanten van het lidmaatschap (31%) 	<ul style="list-style-type: none"> noemt goede en slechte kanten van het lidmaatschap (11%)

Bron: COB 2013/3

Open grenzen: economische logica dominant

De enquêtevraag over het ‘verdwijnen van grenzen en het meer open worden van de economie’ heeft een economische invalshoek en het verbaast dan ook niet dat hier argumenten van economische aard overheersen (tabel 6.4). De economische logica is zowel in positieve, neutrale als in negatieve zin het meest voorkomend. Positieve economische gevolgen ziet men bijvoorbeeld voor de werkgelegenheid, de handel en export of het betalingsverkeer. Iemand omschrijft het als volgt:

Onze economie draait vooral op export. Hoe makkelijker dit gaat, onder meer door het verdwijnen van de grenzen, hoe beter dit is voor onze economie. (man, 52 jaar, middelbaar opgeleid)

Een ander:

Het verdwijnen van grenzen maakt zaken doen binnen de EU een stuk eenvoudiger, inclusief het betalingsverkeer. Ook als toerist is het handig met één valuta te kunnen werken binnen de eurozone. (man, 64 jaar, hogeropgeleid)

Bij de economische nadelen voor Nederland wijst men erop dat de open grenzen werkloosheid veroorzaken, de EU alleen maar geld kost en niets oplevert of dat de euro alles duurder heeft gemaakt.

In de categorie 'overig utilitair' vallen argumenten dat Nederland juist wel of niet goed bepaalde taken kan uitoefenen nu de grenzen verdwijnen. Een – weinig voorkomend – positief utilitair argument is dat Nederland door open grenzen beter kan omgaan met grensoverschrijdende problemen, zoals het aanpakken van banken. Een negatief gevolg is dat er minder controle mogelijk is op wat de Nederlandse grens passeert. Dit wordt als 'slecht' bestempeld, voornamelijk door de mensen die zeggen nadelen te ondervinden van de open grenzen. Een hieraan gerelateerd argument is dat mensen met kwade bedoelingen zonder moeite de grens kunnen passeren en dat open grenzen zorgen voor meer criminaliteit.

Tabel 6.4

Voordelen en nadelen van open grenzen, bevolking van 18 jaar en ouder, 2010/3 (in procenten; N = 299)

'Mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van onze economie'			
	oneens	neutraal	eens
economisch	<ul style="list-style-type: none"> • positieve economische gevolgen voor Nederland (42%) • ondervindt zelf economisch voordeel (9%) • Nederland is te klein om zelfstandig te opereren (7%)	<ul style="list-style-type: none"> • negatieve economische gevolgen voor Nederland (28%) • positieve economische gevolgen voor Nederland (12%)	<ul style="list-style-type: none"> • negatieve economische gevolgen voor Nederland (57%) • ondervindt zelf economisch nadeel (6%)
cultureel	<ul style="list-style-type: none"> • is verrijking (7%)	<ul style="list-style-type: none"> • gaat ten koste van eigen cultuur (8%)	<ul style="list-style-type: none"> • gaat ten koste van eigen cultuur (3%)

Vervolg Tabel 6.4

Voordelen en nadelen van open grenzen, bevolking van 18 jaar en ouder, 2010/3 (in procenten; N = 299)

‘Mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van onze economie’			
	oneens	neutraal	eens
overig utilitair	<ul style="list-style-type: none"> • zorgt voor nieuwe kansen en mogelijkheden (13%) • (persoonlijk) voordeel: gemakkelijker reizen (22%) 	<ul style="list-style-type: none"> • zorgt voor criminaliteit (18%) • slecht dat er geen controle is op wat NL binnenkomt (5%) • (persoonlijk) voordeel: gemakkelijker reizen (5%) 	<ul style="list-style-type: none"> • zorgt voor criminaliteit (28%) • slecht dat er geen controle is op wat NL binnenkomt (19%) • er komen mensen met slechte bedoelingen (8%)
overig	<ul style="list-style-type: none"> • ik merk persoonlijk niets negatiefs (16%) 	<ul style="list-style-type: none"> • zijn zowel voor- als nadelen (17%) • ik merk persoonlijk niets negatiefs (21%) 	

Bron: COB 2010/3

Debat over globaliseringskwesties gaat over economie én cultuur

In tabel 6.5 zijn de drie logica’s of *frames* (economisch, cultureel, overig utilitair) bij wijze van overzicht bij elkaar gebracht. De verwachting dat in het discours over immigratie culturele *frames* dominant zijn, in het discours over open grenzen economische *frames* en in het discours over de EU beide een rol spelen, komt uit. Ook de verwachting dat mensen met een open houding vaker een economische logica hanteren en mensen met een gesloten houding vaker een culturele, komt uit. Dat neem niet weg dat een economische logica ook vaak voorkomt bij mensen met een gesloten houding (slecht voor de economie, arbeidsconcurrentie, sociale voorzieningen) en dat de culturele logica ook voorkomt bij mensen met een open houding (immigranten zijn een verrijking). We zagen hierboven dat economische en culturele argumenten vaak in samenhang met elkaar worden gebruikt; van een puur cultureel of een puur economisch debat is dus geen sprake, de onderwerpen lopen door elkaar heen.

Wat de argumenten ook duidelijk maken, is dat er weliswaar verschillen zijn in de argumenten en *frames* van mensen met een open en een gesloten houding, maar dat er desondanks veel overlap in het discours is. Er is verschil van mening

of open grenzen of de EU nu goed of slecht zijn voor de Nederlandse economie, maar beide groepen praten over de economie. Het is hoogstens zo dat, als het gaat om de EU en open grenzen (voor immigratie geldt dit niet – daar gebruiken beide groepen culturele argumenten), mensen met een gesloten houding dit vaak wat breder trekken en óók wijzen op verlies van soevereiniteit of criminaliteit, terwijl voorstanders voornamelijk een economisch discours hanteren.

Tabel 6.5

Economische, culturele en overige utilitaire frames in het discours over drie globaliseringskwesties, 2010 en 2013 (in procenten)

	economisch	cultureel	overig utilitair
immigratie			
totaal % (N)	28 (54)	52 (102)	13(26)
oneens met stelling (= open houding)	13	64	3
neutraal	23	40	15
eens met stelling (= gesloten houding)	46	48	24
lidmaatschap van de EU			
totaal % (N)	54 (107)	22 (44)	30 (59)
oneens met stelling (= gesloten houding)	52	53	17
neutraal	33	13	13
eens met stelling (= open houding)	71	6	51
open grenzen			
totaal % (N)	54 (162)	7 (21)	36 (106)
oneens met stelling (= open houding)	58	9	35
neutraal	36	8	26
eens met stelling (= gesloten houding)	65	3	47

Bron: COB 2010/3 en 2013/3

6.4 Globaliseringskwesties in breder verband

Om de aard van het debat over globaliseringskwesties verder in beeld te brengen, kijken we of en hoe kwesties in verband worden gebracht met andere politieke en maatschappelijke houdingen. De indruk bestaat de globaliseringskwesties niet op zichzelf staan, maar dat ze vaak in samenhang worden genoemd met andere maatschappelijke problemen en dat het dus niet puur zou gaan om een globaliseringsconflict, maar om een onderliggend dieper onbehagen over Nederland (vgl. Elchardus 2008; Dekker en Den Ridder 2011; Dekker et al. 2013).

Spontaan over globaliseringskwesties: boosheid en link met politiek

Voor een eerste indruk over hoe de globaliseringskwesties samenhangen met een algemeen oordeel over de maatschappij en andere maatschappelijke thema's, kijken we wederom naar de open antwoorden uit de COB-enquête uit het derde kwartaal van 2013.⁶ Aan het eind van de enquête vragen we mensen of ze vinden dat Nederland meer de goede of meer de verkeerde kant opgaat. Ongeveer 60% vindt dat het meer de verkeerde kant op gaat, 30% vindt dat het de goede kant op gaat. We vragen mensen vervolgens een toelichting in hun eigen woorden.

In hun antwoorden komen tal van thema's aan bod (zie Van Houwelingen 2011 voor een overzicht). Soms worden ook spontaan globaliseringskwesties genoemd. In het derde kwartaal van 2013 doen 66 van de 400 mensen dat. Dat zijn vooral mensen die vinden dat het de verkeerde kant op gaat met Nederland. Vaak worden dezelfde argumenten gebruikt als bij de toelichtingen op de (on)wenselijkheid van immigranten, de voor- of nadelen van het EU-lidmaatschap en de ervaren voor- of nadelen van open grenzen:

Door de open grenzen komen veel buitenlanders naar ons land die voor weinig geld werken en daardoor komen de Nederlanders niet aan het werk. En wij passen ons aan de immigranten aan in plaats van andersom. (vrouw, 45 jaar, lageropgeleid)

Vaak komen de afzonderlijke globaliseringskwesties aan bod in samenhang met andere maatschappelijke thema's. Het meest gaat het dan om thema's als 'inkomen, welvaart, economie en industrie', 'werk' en 'politiek'. Globaliseringskwesties worden vaak binnen een economische context geplaatst, maar staan ook wel genoemd in een langer rijtje maatschappelijke problemen:

De euro is een ramp, Brussel heeft te veel macht, in Nederland wordt veel te weinig geïnvesteerd. Te veel jeugd is werkeloos, allemaal zaken die niet een, twee, drie zijn opgelost. Verder betalen we te veel aan Griekenland, Italië en Spanje en Portugal, geld dat we nooit meer terugzien. (man, 43 jaar, middelbaar opgeleid)

Er zijn te veel immigranten die de boel hier oplichten, stelen en zorgen voor criminaliteit. De Nederlanders die een beetje geld hebben vertrekken en de armste komen naar Nederland. Er is te veel belasting, geen oudedagverzorging. Nederland is meer een derdewereldland aan het worden. (vrouw, 38 jaar, lageropgeleid)

---

6 De open antwoorden over immigratie en de EU zijn ook uit dat kwartaal afkomstig.

Ook de Nederlandse politiek blijft niet onbesproken. Vaak wordt de regering of politici verweten dat ze te veel bezuinigen, zich drukker maken om Brussel dan om Nederland en onduidelijk beleid voeren. Iemand beschrijft het als volgt:

De heren in Den Haag moeten iets meer bedenken dat wij het met zijn allen doen. In plaats van te focussen op wat Brussel ons oplegt, zouden ze eens goed naar 'hun volk' moeten kijken. Ik zie geen greintje empathie onze kant op gaan. (vrouw, 26 jaar, hogeropgeleid)

De globaliseringskwesties roepen bij sommigen behoorlijk wat boosheid op, die zich – ook al wordt dat niet altijd expliciet genoemd – toch vooral op de politiek lijkt te richten en tal van thema's beslaat. Ter illustratie twee wat langere citaten van mensen die vinden dat het met Nederland de verkeerde kant op gaat:

Omdat Den Haag zich drukker maakt om wat Brussel wil, en totaal Nederland uit het oog verliest. Geld hierheen, geld daarheen, en hier gaan mensen naar de galemiezen. Mensen verliezen hun baan, hun huis, hun toekomst en hun leven. We geven maar geld naar het buitenland, waar je nooit een cent van terugziet. Dikke bonussen ook voor mensen die er een potje van maken, moet ik nog meer noemen??? Marktwerking totaal mislukt door de graaicultuur, enz. enz. (vrouw, 47 jaar, lageropgeleid)

Sociale zaken worden afgebroken, denk maar aan de ww-plannen en versoepeling van ontslagrecht en beperken van de ontslagvergoeding. Natuurlijk alleen voor Jan met de pet maar niet voor de bovenlaag, die dit in het contract laat opnemen. Werkgelegenheid wordt door multinationals verplaatst naar lage-lonenlanden en in plaats van straf krijgen ze subsidie. Regels worden tijdens de wedstrijd gewijzigd, mij is nooit verteld dat een pensioen niet waardevast is en opeens wordt het risico op mij afgewenteld. Grenzen worden opengesteld en wie komt naar Nederland: de ongeschoolde werker die de rest van zijn leven in de bijstand gaat. Als er gekwalificeerde mensen komen nemen ze de banen van Nederlanders weg. Ik verwacht nog grote problemen met de intolerante islam. Hebben we ons net bevrijd van het juk van de rooms-katholieke kerk, wil weer een ander ons zijn mening opdringen, maar dan nog gepaard met agressie. De politieke amateurs zijn niet in staat hier antwoorden op te geven, juist omdat het amateurs zijn. (man, 54 jaar, hogeropgeleid)

Sterke samenhang met houdingen over maatschappij en politiek

In spontane verwijzingen naar de globaliseringskwesties zien we dus dat deze kwesties niet op zichzelf staan, maar in verband worden gebracht andere vraagstukken en de politiek. Dat zien we ook als we de globaliseringsdimensie uit paragraaf 6.1 in verband brengen met andere stellingen over maatschappij en politiek (tabel 6.6).

Opvattingen over globaliseringskwesties blijken slechts zwak gerelateerd aan tevredenheid met het eigen leven of voorkeuren voor overheidsbeleid of -uitgaven. Ze blijken sterker samen te hangen met houdingen tegenover de maatschappij en de politiek. Er is een sterke samenhang met sociaal vertrouwen: mensen met een gesloten houding vinden vaker dat 'je niet voorzichtig genoeg kunt zijn in de omgang met mensen' dan mensen met een open houding. Ook is er een sterke samenhang met enkele politieke stellingen, vooral met drie stellingen over de responsiviteit van de politiek: 'de overheid doet onvoldoende voor mensen zoals ik'; 'mensen zoals ik hebben geen invloed op wat de regering doet' en 'Kamerleden en ministers geven niet veel om wat mensen zoals ik denken'. Hoe geslotener de houding over globalisering, des te vaker men geneigd is het met deze stellingen eens te zijn. De samenhang met maatschappelijke tevredenheid en politiek vertrouwen is ook groot. En, zoals we op basis van open antwoorden al mochten verwachten: des te geslotener de houding, des te vaker men vindt dat Nederland de verkeerde kant op gaat.

Opvattingen over globaliseringskwesties lijken dus al met al niet op zichzelf te staan, maar sterk gerelateerd te zijn aan sociaal vertrouwen en politiek zelfvertrouwen (vgl McLaren 2012). Het lijkt hier dus niet puur te gaan om een verschil van mening over globalisering, maar ook over een verschil tussen mensen die vertrouwen hebben in de politiek en mensen die vinden dat politici niet luisteren en de problemen niet goed aanpakken. Dat lijkt er op te duiden dat we niet moeten spreken over een 'globaliseringstegenstelling' maar over een 'globaliserings- en vertrouwenstegenstelling'.

Tabel 6.6

Correlatie van globaliseringsafkeer met andere (politieke) opvattingen en houdingen, bevolking van 18 jaar en ouder, 2013 (Pearson's r; N = 4865)

	Pearson's R
stellingen over sociaal vertrouwen (vijfpuntschaal)	
'Over het algemeen zijn de meeste mensen wel te vertrouwen.'	-0,38
'Je kunt niet voorzichtig genoeg zijn in de omgang met mensen.'	0,44
stellingen over overheidsuitgaven (vijfpuntschaal)	
'Er moet worden bezuinigd op de overheidsuitgaven in Nederland.'	0,15
'De mensen in ons land moeten meer zelf verantwoordelijk zijn en minder rekenen op overheidsvoorzieningen.'	-0,05
stellingen over politiek zelfvertrouwen (vijfpuntschaal)	
'De landelijke politiek is voor de meeste mensen te ingewikkeld om te kunnen begrijpen.'	0,18
'De overheid doet onvoldoende voor mensen zoals ik.'	0,44

Vervolg Tabel 6.6

Correlatie van globaliseringsafkeer met andere (politieke) opvattingen en houdingen, bevolking van 18 jaar en ouder, 2013 (Pearson's r; N = 4865)

	Pearson's R
'De meeste politici zijn bekwame mensen die weten wat ze doen.'	-0,36
'Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet.'	0,44
'Politici gaan vaak onbehoorlijk met elkaar om.'	0,12
'Het zou goed zijn als het bestuur van dit land werd overgelaten aan enkelekrachtige leiders.'	0,33
'Kamerleden en ministers geven niet veel om wat mensen zoals ik denken.'	0,50
'Het zou goed zijn als mensen meer zouden kunnen meebeslissen over belangrijke politieke kwesties.'	0,39
'Het is een goede zaak dat in de politiek compromissen worden gesloten.'	-0,30
tevredenheid met het eigen leven (schaal 1-10)	
tevredenheid met de eigen gezondheid	-0,14
tevredenheid met dagelijkse activiteit (werk, studie)	-0,12
tevredenheid met eigen financiële situatie	-0,16
houdingen tegenover maatschappij en politiek	
tevredenheid met Nederlandse samenleving (schaal 1-10)	-0,40
vertrouwen in de regering (schaal 1-10)	-0,50
vertrouwen in de Tweede Kamer (schaal 1-10)	-0,50
vindt dat Nederland de verkeerde kant op gaat	0,33

a In blauw de stellingen die in paragraaf 6.5 worden gebruikt bij het onderscheiden van maatschappelijke groepen.

Bron: COB 2013/14

6.5 Politiek-culturele segmenten

De aard van het globaliseringsconflict in Nederland is daarmee duidelijker geworden: het is zowel een economisch als een cultureel getint debat en het gaat niet puur over de EU, immigratie of open grenzen, maar ook over de politiek. De vraag die nog open staat is hoe scherp dit conflict nu precies is. We kijken eerst of het mogelijk is om op basis van opvattingen over globalisering en politiek groepen te onderscheiden. In het debat over maatschappelijke tegenstellingen gaat het immers vaak over groepen die tegenover elkaar staan. Vervolgens kijken we of de groepen zich alleen onderscheiden in hun opvattingen of ook in hun sociale positie en gedrag. In dat laatste geval is er een diepere scheiding en scherpere tegenstelling.

In de politicologische literatuur is het idee dat de gevolgen van tegenstellingen of scheidslijnen die met elkaar samenhangen, zogenoemde *mutually reinforcing cleavages*, problematischer kunnen zijn voor de maatschappelijke samenhang en stabiliteit dan tegenstellingen die haaks op elkaar staan, zogenoemde *cross-cutting cleavages* (Lipset 1960; Lijphart 1968; Bartolini en Mair 2001). Waar die laatste de maatschappij ordenen en een stabiliserend effect kunnen hebben (Deegan-Krause 2007: 538-556), staan bij overlappende tegenstellingen (zeker bij een overlap in inhoud én in maatschappelijke positie), steeds dezelfde groep mensen tegenover elkaar.

Latente klassenanalyse

Om te kijken of en hoeveel maatschappelijke groepen we kunnen onderscheiden, maken we gebruik van latente klassenanalyse (LKA). De analyse is erop gericht om groepen te vormen die intern zo homogeen en onderling zo verschillend mogelijk zijn. Als input gebruiken we de vier globaliseringskwesties (uit figuur 6.1), twee stellingen over sociaal vertrouwen en drie stellingen over politieke responsiviteit (uit tabel 6.7).⁷

Nederlanders kunnen op basis van hun opvattingen over globaliseringskwesties en hun sociale en politieke vertrouwen, het best worden opgedeeld in vier groepen.⁸ In figuur 6.4 zien we het gemiddelde antwoord van elke groep op de negen inputvariabelen.

De eerste groep (22%) heeft een open houding tegenover de globaliseringskwesties: het lidmaatschap van de EU vindt men een goede zaak en men ondervindt zelf geen nadelen van open grenzen. Mensen in deze groep geven blijk van een groot sociaal en politiek (zelf)vertrouwen. De tweede groep omvat 34% van de mensen en neemt tegenover de globaliseringskwesties een neutrale of open houding in. De stellingen over sociaal en politiek vertrouwen beantwoorden ze neutraal of wantrouwend. Kortom: dit is echt een middengroep, met een (gemiddeld genomen) licht open houding jegens globalisering en een licht wantrouwen jegens de politiek. De derde groep (27%) heeft een overwegend gesloten houding tegenover de globaliseringskwesties, al is men het in deze groep vaker 'eens' met de stellingen dan 'zeer eens' (of andersom: vaker 'oneens' dan 'zeer oneens'). Het sociaal vertrouwen is deze groep is laag en het cynisme over de politiek groot. De vierde groep is met 17% het kleinst en bestaat uit mensen met een gesloten houding tegenover de globaliseringskwesties. De mensen in deze groep zijn daarin

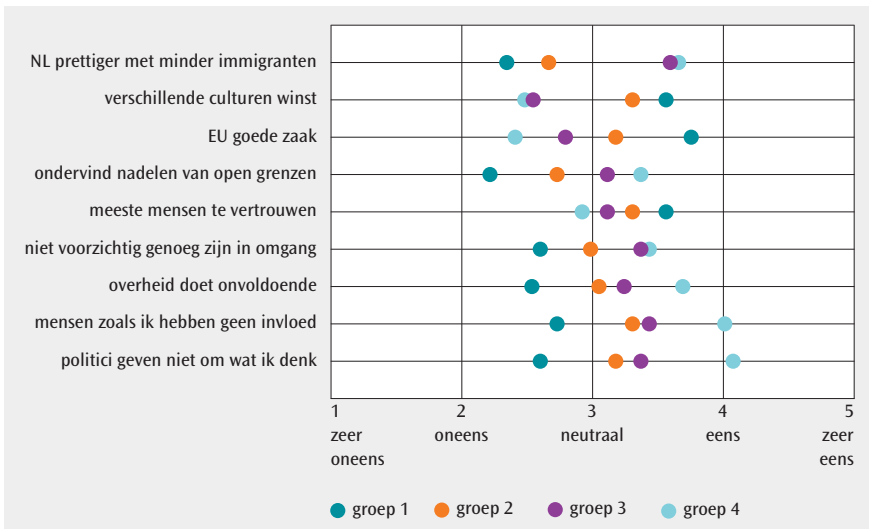
---

7 Dit zijn alle vijfpuntschalen. 'Weet niet' is gecodeerd als neutraal.

8 Bij een latente klassenanalyse wordt begonnen met een oplossing met twee latente klassen. Vervolgens wordt gekeken of het onderscheiden van een extra klasse beter bij de data past. Dit proces wordt herhaald totdat een model met meer latente klassen niet meer (significant) beter past. De Vuong-Lo-Mendell-Rubinlikelihood ratiotest geeft in dit geval aan dat een model met vijf klassen minder goed bij de data past dan een model met vier klassen.

zeer uitgesproken: van alle vier de groepen kiezen ze verreweg het vaak voor de meest uitgesproken antwoordcategorieën. Het sociale vertrouwen in deze groep ligt laag. Wat betreft het politiek vertrouwen is deze groep het meest extreem; men vindt dat de politiek niet luistert naar of open staat voor mensen zoals zij. Dit is de groep met de meest gesloten en politiek wantrouwende houding.

Figuur 6.2
Opvattingen en houdingen van vier maatschappelijke groepen, 2013
(gemiddelde scores)^a

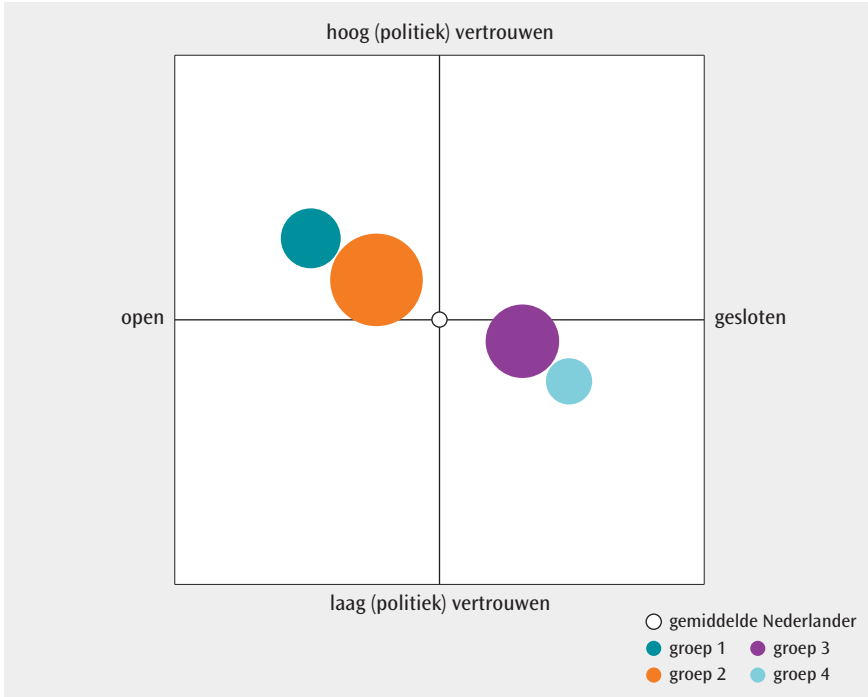

a Voor de precieze formulering van de stellingen zie tabel 6.1 en 6.6. De kleuren staan voor de vier groepen. Weergegeven zijn de gemiddelde scores van elke groep op de stellingen (score 1-5) die als input dienden voor de LKA. Bron: COB 2013/1-4

Ter verduidelijking is figuur 6.3 een schematische weergave van deze groepen. In die figuur is duidelijk dat de eerste en vierde groep sterk van elkaar verschillen: de groep met een open en vertrouwende houding versus de groep met een gesloten en zeer wantrouwende houding. Deze twee groepen krijgen in het maatschappelijk debat de meeste aandacht omdat ze zich het duidelijkst van elkaar onderscheiden in opvattingen (maar ook in sociale positie, mediagedrag en stemgedrag, zoals we zullen zien). Maar de figuur maakt ook duidelijk dat zich tussen deze beide groepen in nog twee grote groepen bevinden, één met een meer neutrale opvatting en een die duidelijk gesloten en wantrouwend is maar minder uitgesproken. Het is belangrijk om bij het denken over globaliseringstegenstellingen ook het bestaan van deze tussengroepen in gedachten te houden, in plaats van alleen te focussen op de twee extremen, hoewel die zich (ook in dit hoofdstuk) het gemakkelijkst laten beschrijven en typeren.

Figuur 6.3

Schematische weergave van de vier maatschappelijke groepen op basis van opvattingen over globaliseringskwesties en sociaal en politiek vertrouwen

Groepen verschillen vooral in opleidingsniveau en stemgedrag

Versillen deze maatschappelijke groepen alleen in opvattingen en houdingen of ook in maatschappelijke positie? Zoals op basis van eerder onderzoek en literatuur over inhoudelijke verschillen over globalisering en vertrouwen (o.a. Stubager 2009; Bovens en Wille 2011) kan worden verwacht, is er een sterke samenhang tussen de maatschappelijke groepen en opleidingsniveau. Hogeropgeleiden bevinden zich vaak in de groep met een open houding en hoog politiek vertrouwen. Zij zijn minder vaak vertegenwoordigd in de twee groepen met een gesloten opvatting. Lageropgeleiden bevinden zich juist zelden in de groep met een open houding; zij houden er gesloten opvattingen op na. Hoewel de samenhang met opleiding sterk is (waarbij vooral de tweede groep eruit springt), is het niet zo dat het opleidingsniveau één op één samenhangt met de indeling in groepen. De groep middelbaar opgeleiden is vertegenwoordigd in alle groepen, en er zijn zeker ook hogeropgeleiden met een gesloten politiek wantrouwende houding.

Volgens hetzelfde patroon als opleidingsniveau, maar dan minder sterk, is er een verband met inkomen. Mensen met een bovenmodaal inkomen zitten vaker in de groep met een open houding, mensen met een inkomen beneden modaal minder vaak. Er is geen sterke samenhang met geslacht. Jongeren bevinden zich vaker in de groep met een open vertrouwende houding, ouderen vaker in groepen met een gesloten wantrouwende houding. Over het algemeen vallen de groepen echter niet samen met leeftijd: in alle groepen bevinden zich mensen uit de verschillende leeftijdscategorieën.

Tabel 6.7

Achtergrondkenmerken van maatschappelijke groepen op de globaliseringsdimensie, bevolking van 18 jaar en ouder, 2013 (in procenten)

	1 open over globalisering en (politiek) vertrouwend (22%)	2 gematigd over globalisering en gematigd over politiek (34%)	3 gesloten over globalisering, politiek wantrouwend (27%)	4 zeer gesloten over globalisering en zeer politiek wantrouwend (17%)
man	55	43	49	55
vrouw	45	57	51	45
18-34 jaar	37	27	20	22
35-54 jaar	37	38	38	38
≥ 55 jaar	26	35	42	40
lageropgeleid	8	27	46	47
middelbaar opgeleid	26	38	36	38
hogeropgeleid	65	34	18	15
gezinsinkomen beneden modaal	15	22	27	30
modaal	25	32	36	40
boven modaal	54	41	31	24
studeert	15	12	10	5
betaald werk	66	56	52	51
huisvrouw of -man	4	7	10	11
werkloos of arbeidsongeschikt	3	6	5	13
pensioen	12	18	23	20

Bron: COB 2013/1-4

Tabel 6.8

Mediagebruik in globaliseringsgroepen, bevolking van 18 jaar en ouder, 2013
(in procenten)

	1 open over globalisering en (politiek) vertrouwend (22%)	2 gematigd over globa- lisering en gematigd over politiek (34%)	3 gesloten over globali- sering, politiek wantrouwend (27%)	4 zeer gesloten over globali- sering en zeer politiek wan- trouwend (17%)
kijkt geen tv	7	8	9	10
kijkt 0,25-3 uur tv	64	54	44	40
kijkt > 3uur tv	29	38	47	49
volgt landelijke poli- tiek niet via de media	8	23	25	23
doet dit 0,25-2 uur	79	65	60	59
doet dit > 2 uur	13	12	15	17
leest De Telegraaf	12	18	28	30
leest het AD	15	18	22	19
leest NRC, Trouw of de Volkskrant	39	17	7	7
kijkt naar het NOS journaal	85	80	77	74
kijkt naar het RTL nieuws	41	52	59	62
kijkt naar Hart van Nederland	11	29	47	43
kijkt naar Nieuwsuur	37	25	19	21

Bron: COB 2013/1-4

Om de scherpte van de tegenstellingen tussen de maatschappelijke groepen verder in kaart te brengen, kijken we in tabel 6.8 en 6.9 of de verschillen tussen de groepen ook tot uiting komen in mediagebruik en participatiegedrag.⁹ Elchardus (2011) wijst op het mogelijke bestaan van diverse 'interpretatieve gemeenschappen' die van elkaar van mening verschillen en zich in heel andere leefwerelden begeven (andere buurt, andere opleiding, andere mediaconsumptie) en elkaar daarom niet meer ontmoeten en geen kennis nemen van elkaars wereldbeeld. De mediaconsumptie van de vier groepen is niet identiek (tabel 6.8), maar nu ook weer niet compleet verschillend. De groep met een open en vertrouwende

9 Al gaat het hier niet echt om gedrag, maar eerder om gedragsintenties of gerapporteerd gedrag.

houding volgt vaker politiek nieuws, leest vaker NRC, *Trouw* of *de Volkskrant* en kijkt vaker naar Nieuwsuur. De groepen met een gesloten houding lezen vaker *De Telegraaf*. Het NOS journaal wordt door deze twee groepen vaak bekeken, maar minder vaak dan in de twee meer open groepen; bij het RTL-nieuws is dat juist omgekeerd (zie ook hoofdstuk 10). Mensen in de twee groepen met een gesloten houding kijken ook vaker naar Hart van Nederland.

Tabel 6.9

Participatie en stemintentie in globaliseringsgroepen, bevolking van 18 jaar en ouder, 2013 (in procenten)

	1 open over globalisering en (politiek) vertrouwend (22%)	2 gematigd over globalisering en politiek (34%)	3 gesloten over globalisering, politiek wantrouwend (27%)	4 zeer gesloten over globalisering en zeer politiek wantrouwend (17%)
gaat $\geq$ 1 keer per maand naar de kerk	19	20	18	12
doet vrijwilligerswerk	39	33	29	28
geeft hulp	35	34	36	37
gaat zeker stemmen	97	82	73	75
gaat niet stemmen (of misschien)	2	17	26	24
stemintentie: SP	5	10	9	13
GL	6	2	0	1
PvdA	19	10	6	4
D66	19	7	3	2
CDA	8	9	6	4
CU	5	5	3	1
VVD	16	10	9	2
SGP	2	1	3	2
PVV	0	2	14	26
50Plus	0	4	6	7
weet het nog niet	15	30	24	18

Bron: COB 2013/14

De maatschappelijke groepen verschillen niet veel in maatschappelijke participatie (meer in vrijwilligerswerk doen dan in burens of familie helpen: maar dat is altijd zo, omdat vrijwilligerswerk een keuze is en mantelzorg eerder een noodzaak). Wel is er verschil in politieke participatie: de twee groepen met een gesloten wantrouwende houding zijn minder geneigd te gaan stemmen, de groepen met een open vertrouwende houding het meest. Ook de stemintentie verschilt, met als grootste tegenpolen wederom de eerste en de vierde groep. In de groep met een open en vertrouwende houding bevinden zich relatief vaak kiezers van D66, PvdA, GroenLinks en vvd. In de groep met de meest gesloten en politiek wantrouwende houding, bevinden zich veel aanhangers van pvv en sp.

6.6 Slot: de contouren van een scheidslijn

Nederlanders verschillen van mening over kwesties die door Kriesi et al. wel worden aangeduid als globaliseringskwesties: Europese integratie, immigratie en een open economie. Een analyse van open antwoorden laat zien dat er – mede afhankelijk van het vraagstuk in kwestie – zowel economische als culturele *frames* worden gebruikt in het denken. Meningingen over globaliseringskwesties gaan niet puur en alleen over de EU of over immigranten, ze worden vaak in verband gebracht met andere maatschappelijke en politieke thema's en hangen sterk samen met gevoelens van politiek (zelf)vertrouwen en wantrouwen. In die zin raakt de tegenstelling in globaliseringskwesties die van maatschappelijk onbehagen, waarbij aan de ene kant mensen staan met veel onvrede over samenleving en politiek en aan de andere kant mensen met veel vertrouwen in zichzelf en de maatschappelijke instituties. Op basis van hun opvattingen over globaliseringskwesties en hun sociaal en politiek vertrouwen, kunnen we vier groepen onderscheiden. De twee uiterste groepen (open en vertrouwend versus gesloten en wantrouwend) kennen we uit het publieke debat, maar er zijn ook nog twee grotere tussengroepen. Beide tussengroepen zijn gemiddeld negatief over de politiek, maar de ene is eerder gemiddeld neutraal of licht open over globalisering, terwijl de andere een gesloten houding heeft. Vooral de twee uiterste groepen verschillen eveneens in termen van opleidingsniveau, mediagebruik en stemintentie.

Zien we nu een globaliseringsscheidslijn? Dat hangt natuurlijk van de definitie en operationalisering af (zie hoofdstuk 1). Volgen we de politicologische benadering van Deegan-Krause (2007: 540) dan is er in ieder geval een inhoudelijke tegenstelling (*issue difference*) die betrekking heeft op meer dan een vraagstuk, maar die een aantal globaliseringskwesties én vertrouwen omvat. Of we de tegenstelling inhoudelijk dus moeten aanduiden als een pure *globaliseringstegenstelling* is vanwege de hoge samenhang met politiek vertrouwen maar zeer de vraag. Het lijkt om meer te gaan dan globaliseringskwesties alleen.

Het inhoudelijke verschil gaat tot op zekere hoogte samen met een structureel verschil, namelijk tussen opleidingsniveaus: de groep met de meest open houding en veel vertrouwen bestaat voornamelijk uit hogeropgeleiden, in de groepen met een gesloten houding en veel wantrouwen zijn lageropgeleiden oververtegenwoordigd. Er is geen hard criterium om te stellen dat de samenhang voldoende is voor een *position divide* (een overlappend inhoudelijk én structureel verschil). De contouren daarvan zijn in de extreme groepen wel zichtbaar, maar dat sluit een groot grijs en gevarieerd maatschappelijk midden niet uit (vergelijk de ‘families’ in hoofdstuk 1).

Voor een *full cleavage* moeten er volgens Deegan-Krause ook institutionele verschillen zijn. Daar hebben we niet naar gekeken, maar met stemintenties kwamen we wel in de buurt van partijen als aanbieders van stemmogelijkheden. Ook electoraal zien we dat de twee uiterste groepen erg verschillen, terwijl de middengroepen diverser zijn.

Al met al zien we dus wel de voorzichtige contouren van een politiek-culturele scheidslijn, maar de scheidslijn is vaag (is het globalisering of in de kern algemener politiek en maatschappelijk onbehagen?) en ze is niet *full*. Vooral aan de uitersten van die scheidslijn zijn er duidelijke verschillen, terwijl grote groepen burgers in het midden staan, met vaak minder uitgesproken opvattingen en een grotere variëteit aan achtergronden en stemgedrag. Die middengroepen worden gemakkelijk vergeten, ook al omdat zij zich lastiger laten typeren en vangen, maar ze zijn niettemin wel van belang voor het debat. Deze groepen kunnen schakels vormen tussen mensen met meer uitgesproken opvattingen en laten bovendien zien dat als er al een scheidslijn is, deze niet zó polariseert dat er slechts twee ‘smaken’ bestaan.

Literatuur

- Aarts, K. en J. Thomassen (2008). Dutch voters and the changing party space 1989-2006. In: *Acta Politica*, jg. 43, nr. 2, p. 203-234.
- Bartolini, S. en P. Mair (2001). Challenges to Contemporary Political Parties. In: L. Diamond en R. Gunther (red.), *Political Parties and Democracy* (p. 327-345). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Bovens, M. en A. Wille (2011). *Diplomademocratie: Over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Deegan-Krause, K. (2007). New dimensions of political cleavage. In: R.J. Dalton en H.-J. Klingemann (red.), *Oxford Handbook of Political Behaviour* (p. 538-556). Oxford: Oxford University Press.
- Dekker P. en J. den Ridder (2011). Slotbeschouwing. In: P. Dekker en J. den Ridder (red), *Stemming Onbestemd. Tweede verdiegingsstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven* (p. 173-185). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P., L. van Noije en J. den Ridder, m.m.v. Th. van Dooremalen (2013). Het onbehagen voorbij. In: *Het onbehagen voorbij. Een wenkend perspectief op onbehagen en onmacht* (p. 61-178). Den Haag: Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Eijk, C. van der (2001). Measuring agreement in ordered rating scales. In: *Quality&Quantity*, jg. 35, nr. 3, p. 325-341.
- Elchardus, M. (2008). Politiek van betekenis kan het onbehagen keren. In: *Socialisme & Democratie*, jg. 65, nr. 10, p. 12-22.
- Grande, E. en H. Kriesi (2012). The transformative power of globalization and the structure of political conflict in Europe. In: H. Kriesi, E. Grande, M. Dolezal, M. Helbling, D. Höglinger, S. Hutter en B. Wüest (red.), *Political Conflict in Western Europe* (p. 3-34). Cambridge: Cambridge University Press.
- Höglinger, D., B. Wüest en M. Helbling (2012). Culture versus economy: the framing of public debates over issues related to globalization. In: H. Kriesi, E. Grande, M. Dolezal, M. Helbling, D. Höglinger, S. Hutter en B. Wüest (red.), *Political Conflict in Western Europe* (p. 229-253). Cambridge: Cambridge University Press.
- Houwelingen, P. van (2011). Bezorgde en boze burgers. In: P. Dekker en J. den Ridder (red.), *Stemming onbestemd. Tweede verdiegingsstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven* (p. 112-135). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kriesi, H., E. Grande, R. Lachat, M. Dolezal, S. Bornschieer en T. Frey (2008). *West European politics in the age of globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kriesi, H., E. Grande, M. Dolezal, M. Helbling, D. Höglinger, S. Hutter en B. Wüest (2012). *Political Conflict in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lijphart, A. (1986 [1968]). *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*. Amsterdam: J.H. De Bussy.
- Lipset, S. (1960). *Political Man. The Social Bases of Politics*. New York: Doubleday & Company.
- McLaren, L.M. (2012). The Cultural Divide in Europe: Migration, Multiculturalism, and Political Trust. In: *World Politics*, jg. 64, nr. 2, p. 199-241.
- Pellikaan, H., S. de Lange en T. van der Meer (2007). Fortuyn's Legacy: Party System Change in the Netherlands. In: *Comperative European Politics*, jg. 5, nr. 3, p. 282-302.

- Pellikaan, H., T. van der Meer en S. de Lange (2003). The road from a depoliticized to a centrifugal democracy. In: *Acta Politica*, jg. 38, nr. 1, p. 23-49.
- Sommer, M. (2014). De nieuwe tegenstelling is die tussen hoog- en laagopgeleiden In: *de Volkskrant*, 23 mei 2014.
- Stubager, R. (2009). Education-based group identity and consciousness in the authoritarian-libertarian value conflict. In: *European Journal of Political Research*, jg. 48, nr. 2, p. 204-233.

Bijlage B6.1 Codeerschema's toelichtingsvragen

Tabel B6.1

Culturele, economische en utilitaire *frames* in globaliseringsdebatten

frame	subframe	uitleg
cultureel	nationalistisch	nadruk op de noodzaak van culturele homogeniteit om te zorgen voor een exclusieve identiteit. Kan blijken uit: <ul style="list-style-type: none"> • angst voor massamigratie of islamisering • verlies van nationale normen en waarden • xenofobe opvattingen • ondermijning van nationale onafhankelijkheid of nationale instituties • (symbolische waarde van nationale soevereiniteit)
	multicultureel-universalistisch	nadruk op belang van culturele openheid en het vreedzame samenleven van verschillende groepen. Ook: moreel universalistische argumenten die verwijzen naar algemene morele principes en universele rechten (burgerrechten, politieke rechten, internationale solidariteit)
economisch	arbeid en sociale zekerheid	angst voor werkloosheid, loondaling, afbreuk van de verzorgingsstaat. Sociale zekerheid komt onder druk te staan door economische liberalisatie en arbeidsmigratie
	economische voorspoed	nadruk op economische rijkdom en groei (of: armoede of krimp). Argument dat het goed is voor de economie of dat landen te klein zijn om economische uitdagingen alleen aan te gaan (of: het omgekeerde)
overig utilitair	politieke efficiëntie	argumenten over de werking van het politieke systeem, de capaciteit van landen om problemen op te lossen en dat efficiënt te doen. Bv.: <ul style="list-style-type: none"> • slechte governance van supranationale instituties • noodzaak om problemen samen op te lossen
	veiligheid en ecologie	verwijzingen naar nationale veiligheid (criminaliteit, corruptie) en internationale veiligheid (vrede, regionale stabiliteit), milieubeleid (en overige doelen)

Bron: Höglinger et al. 2012: 237-239

Tabel B6.2

Codeerschema en frequenties 'Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen', bevolking van 18 jaar en ouder, 2013/3 (N = 195)

type	argument	totaal		naar antwoord op stelling		
		N	%	oneens	neutraal	eens
economisch	immigranten brengen economische voordelen met zich mee / doen laaggeschoold werk	13	7	13	6	0
	immigranten brengen economische nadelen met zich mee / nemen banen in / zorgen voor oneerlijke arbeidsconcurrentie	25	13	0	15	25
	immigranten maken misbruik van sociale voorzieningen	22	11	0	4	28
cultureel	totaal – migranten moeten zich aanpassen	38	19	16	19	24
	immigranten verrijken / geven kleur / aanvulling / iets extra's / zijn een aanwinst voor de samenleving; immigratie zorgt voor meer wederzijds begrip	47	24	52	13	1
	totaal – immigranten horen bij Nederland	7	4	8	2	0
	de aanwezigheid van immigranten tast de Nederlandse identiteit/cultuur aan; migranten passen/horen hier niet	7	4	0	0	10
	eigen volk eerst / er moet eerst voor Nederlanders worden gezorgd	9	5	0	2	11
	er is geen plek voor immigranten in Nederland want Nederland is / raakt vol; moeten niet te veel immigranten komen	8	4	0	6	7
	iedereen heeft recht op bepaalde basis / universele rechten dus ook immigranten; moeten ze helpen / accepteren	4	2	3	4	0
overig utilitair	immigranten zorgen voor criminaliteit / overlast / een onveilige samenleving	26	13	3	15	24

Vervolg Tabel B6.2

Codeerschema en frequenties 'Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen', bevolking van 18 jaar en ouder, 2013/3 (N = 195)

type	argument	totaal		naar antwoord op stelling		
		N	%	oneens	neutraal	eens
overig	je kan niet over 'de' immigrant spreken en deze groep over een kam scheren	22	11	8	19	10
	immigranten zijn niet per se het probleem, het is een meer beleidskwestie.	24	12	16	13	8
	Nederland / de Nederlandse regering moet immigranten meer mogelijkheden / voorzieningen / duidelijkheid bieden	5	3	4	4	0
	Nederlanders moeten zich toleranter opstellen tegenover / niet bang zijn voor immigranten	7	4	1	4	6
	totaal - persoonlijke ervaringen	5	3	5	2	0
	immigranten zijn geen / niet alleen de oorzaak van onze problemen	9	5	0	17	1
	immigratie heeft / immigranten hebben zowel voor- als nadelen	4	2	0	8	0
	weet niet	19	10	13	6	8
	overig	11	6	5	8	4
	geen toelichting	1	1	1	0	0
	toelichting onsamenhangend					

Bron: COB 2013/3

Tabel B6.3

Codeerschema en frequenties 'Het Nederlandse lidmaatschap van de EU is een goede zaak', bevolking van 18 jaar en ouder, 2013/3 (N = 197)

type	argument	totaal		antwoord		
		N	%	oneens	neutraal	eens
economisch	(economische) verschillen zijn te groot	6	3	8	2	0
	economische nadelen (slecht voor economie of werk)	20	10	15	18	1
	samen sta je (economisch) sterker	25	13	0	0	30
	NL te klein; hebben andere landen (EU) nodig	18	9	0	2	21
	het is goed om andere (zwakke) landen helpen	4	2	0	0	5
	economische voordelen (goed voor economie of werk)	24	12	0	4	27
	EU kost te veel geld / te veel geld naar andere landen	32	16	38	15	1
	EU gaat ten koste van Nederland / mensen hier; gewone mensen draaien op...	5	3	5	4	0
cultureel	soevereiniteitskwesties: EU/Brussel eisen / hebben te veel macht en bevoegdheden; Nederland moet zelf wetten maken	37	19	47	13	2
	culturele verschillen te groot	3	2	5	0	0
	culturele nadelen	2	1	3	0	0
	NL hoort nu eenmaal bij EU; EU hoort bij modern NL	3	2	0	0	4
overig utilitair	nadelen: algemeen of overig (geen specifieke verwijzing naar economie of cultuur)	10	5	13	4	0
	voordelen: algemeen of overig (geen specifieke verwijzing naar economie of cultuur)	19	10	0	9	17
	EU is niet democratisch / mist controle / is onbestuurbaar	3	2	3	2	0
	EU is goed voor vrede en veiligheid (voorkomen oorlogen)	2	1	0	0	2
	via de EU kunnen we problemen gezamenlijk oplossen	6	3	0	0	7
	als lid kan je meepraten over belangrijke zaken / ben je goed op de hoogte	4	2	0	0	5

Vervolg Tabel B6.3

Codeerschema en frequenties 'Het Nederlandse lidmaatschap van de EU is een goede zaak', bevolking van 18 jaar en ouder, 2013/3 (N = 197)

type	argument	totaal		antwoord		
		N	%	oneens	neutraal	eens
	negatief over NL politiek	4	2	7	0	0
	er zijn goede en slechte kanten (voor- en nadelen)	26	13	0	31	11
overig	Nederland moet altijd haantje de voorste / beste jongetje van de klas zijn	4	2	7	0	0
	overig	12	6	7	7	5
	weet niet / weet er te weinig van	13	7	0	24	0
	geen toelichting	10	5	3	11	2

Bron: COB 2013/3

Tabel B6.4

Codeerschema en frequenties 'Mensen zoals ik ondervinden nadelen van het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van de economie', bevolking van 18 jaar en ouder, 2010/3 (N = 299)

type	argument	totaal		antwoord		
		N	%	oneens	neutraal	eens
economisch	Nederland is te klein om zelfstandig te opereren; het is beter samen op te trekken want zo sta je sterker tegen over de andere, steeds machtiger wordende wereldmachten. [Deze code wordt vaak in combinatie met code 20 gebruikt. Code 12 wordt enkel geven wanneer expliciet wordt gezegd dat Nederland te klein is of dat samen (economisch) sterker staat.]	11	4	7	0	0
	persoonlijk voordeel: economisch (gemakkelijk betalen, werken, zaken doen)	13	4	9	0	0
	positieve economische gevolgen NL (werken, handel, euro, voordeliger consument)	75	25	42	12	4
	negatieve economische gevolgen NL (arbeidsconcurrentie, kost geld, werk verplaatst, euro)	67	22	3	28	57
	(economische) nadelen voor mijzelf [gelinkt aan persoonlijke beleving/ervaring, wanneer ontbreken of in groeps/algemene termen dan coderen met code 21]	5	2	0	1	6
cultureel	het verdwijnen van grenzen en het meer open worden van de economie zorgt voor meer contact en / of samenwerking met andere landen en dit (of: deze diversiteit) is een verrijking	11	4	7	0	0
	gaat ten koste van eigen identiteit / cultuur; immigranten passen hier niet; komst van buitenlanders	10	3	1	8	3

Vervolg Tabel B6.4

Codeerschema en frequenties 'Mensen zoals ik ondervinden nadelen van het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van de economie', bevolking van 18 jaar en ouder, 2010/3 (N = 299) (vervolg)

type	argument	totaal		antwoord		
		N	%	oneens	neutraal	eens
overig utilitair	het verdwijnen van grenzen en een open economie levert mogelijkheden en kansen op. Te denken valt aan kennisuitwisseling en dat we van elkaar kunnen leren. [Wanneer bij deze positieve gevolgen niet expliciet economische voordelen worden genoemd, valt het argument onder deze (algemene) code. Wanneer er wel sprake is van economische voordelen, dan coderen met code 20.]	20	7	13	1	0
	het is een niet te keren proces; kunnen er niets aan doen	2	1	1	0	0
	(persoonlijk) voordeel: gemakkelijker reizen	38	13	22	5	1
	daardoor beter grensoverschrijdende problemen oplossen	3	1	2	0	0
	door verdwijnen grensposten is minder controle mogelijk (en dit wordt als negatief ervaren) [wanneer ook specifiek wordt genoemd wat dit tot gevolg heeft, coderen met 34, 35, 36]	19	6	1	5	19
	zorgt voor meer criminaliteit / criminelen / overlast	34	11	0	18	28
	leidt tot de komst van mensen met slechte bedoelingen (die niet willen werken enz.)	8	3	0	3	8
overig	zijn zowel voor- als nadelen	19	6	4	17	0
	merk (persoonlijk) geen effect / nadelen	40	13	16	21	0
	weet niet	9	3	1	10	0
	overig	30	10	10	12	8
	geen toelichting	8	3	3	3	1

Bron: COB 2010/3